

# KATECHEZA OSÓB NIEPEŁNOSPRAWNYCH

## ASPEKT PRAWNY

W Polsce od kilku lat zaczęto zwracać uwagę na nauczanie i wychowanie osób niepełnosprawnych. Dostrzeżono, że również osoba niepełnosprawna jest pełnoprawnym obywatelem i ma - tak jak inni - prawo do oświaty. Osoby niepełnosprawne kształcą się zazwyczaj w szkołach specjalnych różnego typu lub w szkołach integracyjnych. Oprócz przedmiotów ogólnych powinni również mieć zapewnioną edukację religijną. Są też takie osoby, których niepełnosprawność nie daje możliwości uczestnictwa w nauczaniu szkolnym. Osoby te całe swe życie spędzają w domu. Często organizuje się dla nich nauczanie indywidualne. Jednak katecheta rzadko dociera do domu chorego.

Niniejszy artykuł jest próbą ukazania problemu, jakim jest nauczanie religii osób niepełnosprawnych. Na początku ukazuje osobę niepełnosprawną, bariery rozwojowe oraz związane z tym problemy, szczególnie w zakresie edukacji oraz stosowanych metod nauczania i wychowania. Następnie zostają przedstawione aktualne rozwiązania prawne dotyczące osób niepełnosprawnych w dziedzinie oświaty, a szczególnie nauczania religii. Na koniec wyakcentowany zostanie zasadniczy problem, jakim jest nauczanie religii osób niepełnosprawnych, a w szczególności tych, które nie korzystają z nauczania na terenie placówek oświatowo - wychowawczych.

W niniejszym opracowaniu nie używa się terminu „*dziecko niepełnosprawne*”, ale „*osoba niepełnosprawna*”. Uwarunkowane jest to tym, że osoby upośledzone umysłowo rozwijają się bardzo wolno i są sytuacje, w których naukę religii - ze szczególnym uwzględnieniem przygotowania do sakramentów - można rozpocząć dopiero po 18 roku życia.

### 1. STOPIEŃ I RODZAJ NIEPEŁNOSPRAWNOŚCI A STOSOWANE METODY NAUCZANIA I WYCHOWANIA

Zgodnie z *Kartą Praw Osób Niepełnosprawnych* „*niepełnosprawną jest osoba, której sprawność fizyczna, psychiczna lub umysłowa trwale lub okresowo utrudnia, ogranicza lub uniemożliwia życie codzienne, naukę, pracę oraz pełnienie ról społecznych, zgodnie z normami prawnymi lub zwyczajowymi*”.<sup>1</sup>

Nauczaniem i wychowaniem osób niepełnosprawnych zajmuje się pedagogika specjalna. Obecnie obejmuje ona **trzy działy**:

#### **I. Nauczanie i wychowanie osób z upośledzeniami w zakresie aparatury percepcyjnej:**

- a. *surdopedagogikę* (dla osób z wadami słuchu);
- b. *tyflop pedagogikę* (dla osób z wadami wzroku).

#### **II. Nauczanie i wychowanie osób z upośledzeniami centralnego układu nerwowego:**

- a. *oligofrenopedagogikę* (dla osób upośledzonych umysłowo);
- b. *pedagogikę chorych psychicznie*.

---

<sup>1</sup> Uchwała Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej z dn. 1.08.1997 r. *Karta Praw Osób Niepełnosprawnych*. MP 1997 Nr 50, poz. 475.

### III. Nauczanie i wychowanie osób z upośledzeniami aparatury ekspresyjnej:

- a. *pedagogikę osób z zaburzeniami ruchowymi;*
- b. *pedagogikę osób z zaburzeniami mowy.*

Oprócz wymienionych istnieją jeszcze inne subdyscypliny pedagogiki specjalnej.<sup>2</sup>

W niniejszym artykule główny problem zostanie przedstawiony tylko w stosunku do dwóch wybranych grup osób niepełnosprawnych (choć pozostałych też on dotyczy): *upośledzonych umysłowo i niepełnosprawnych ruchowo.*

**a. Upośledzenie umysłowe** jest to istotnie niższy niż przeciętny ogólny poziom funkcjonowania intelektualnego i przystosowania społecznego. Wyróżnia się cztery stopnie upośledzenia: *lekki, umiarkowany, znaczny i głęboki.*<sup>3</sup>

Charakterystyczne **symptomy upośledzenia umysłowego** to:

- » W rozwoju *myślenia* nie występują wyższe formy myślenia pojęciowego i abstrakcyjnego. Dziecko pozostaje na poziomie myślenia konkretno-obrazowego, a w upośledzeniu głębokim na poziomie zmysłowo - ruchowym.<sup>4</sup>
- » *Mowa* rozwijają się ze znacznym opóźnieniem, słownik jest ubogi. W upośledzeniu głębokim mowa pozostaje na poziomie melodii.
- » Występują opóźnienia *funkcji poznawczych*: spostrzegania, pamięci, uwagi.
- » *Dojrzałość społeczna* jest na różnym poziomie. W *upośledzeniu głębokim* rozwój społeczny jest niższy niż u dziecka 7 - letniego, w *upośledzeniu znacznym* kształtuje się na poziomie 7-8 latka, w *upośledzeniu umiarkowanym* na poziomie 10 - latka.
- » *Sfera emocjonalno-uczuciowa* jest zróżnicowana. Często występuje niski stopień kontrolowania emocji, impulsywność, nieadekwatność siły i rodzaju reakcji w stosunku do działającego bodźca.<sup>5</sup>

W kształceniu osób niepełnosprawnych umysłowo w *stopniu lekkim* stosuje się wszystkie **metody nauczania**, jakie obowiązują w dydaktyce (*podające, problemowe, eksponujące i praktyczne*), należy jednak umiejętnie je łączyć i dostosowywać do poziomu ucznia. W praktyce jest to bardzo trudne.

Wobec osób z pozostałymi stopniami upośledzenia umysłowego najczęściej stosuje się **metodę ośrodków pracy**. Składa się ona z czterech etapów: *zajęć wstępnych, obserwacji, kojarzenia i ekspresji*. Najczęstszą formą pracy jest *forma indywidualna*.

---

<sup>2</sup> O. Lipkowski. *Pedagogika specjalna*. Warszawa 1981 s. 25-26.

<sup>3</sup> K. Kirejczyk. *Upośledzenie umysłowe*. *Pedagogika*. Warszawa 1981 s.67. Podział ten przyjęty został przez Światową Organizację Zdrowia jako obowiązujący we wszystkich krajach.

<sup>4</sup> Z. Sękowska. *Pedagogika specjalna*. Warszawa 1982 s. 148.

<sup>5</sup> M. Bogdanowicz. *Psychologia kliniczna dziecka w wieku przedszkolnym*. Warszawa 1985 s. 88-89.

b. W grupie osób **niepełnosprawnych ruchowo**, ale w normie intelektualnej, ogromny procent stanowią osoby z mózgowym porażeniem dziecięcym. Oprócz trudności w poruszaniu się - w zależności od obszarów uszkodzeń mózgu - często istnieją zaburzenia czuciowe, odczuwania ruchu i wibracji, asymetrie w ruchach i układaniu kończyn, zaburzenia w obrębie ręki, stereotypie ruchowe, porażenia mięśni twarzy, aparatu artykulacyjnego, uszkodzenia dróg wzrokowych, padaczka.<sup>6</sup> Te i inne zaburzenia powodują wydłużenie czasu nauczania i wymagają podejścia indywidualnego. Często uczniowie tacy korzystają na lekcjach z pomocy osób trzecich, nawet w przepisywaniu tekstów z tablicy czy podręcznika. Metody nauczania będą takie, jak u uczniów z normą intelektualną, ale dostosowane do istniejących dysfunkcji konkretnego ucznia.

## 2. SPECYFICZNA SYTUACJA OSOBY NIEPEŁNOSPRAWNEJ

*Ustawa o systemie oświaty z 1991 roku* zapewnia dzieciom i młodzieży niepełnosprawnej możliwość nauki na wszystkich poziomach, zgodnie z indywidualnymi potrzebami rozwojowymi i edukacyjnymi. Funkcjonujący w Polsce system obejmuje, oprócz zwykłych placówek, także przedszkola specjalne i integracyjne, szkoły podstawowe i ponadpodstawowe specjalne, zawodowe, integracyjne, ośrodki szkolno-wychowawcze.<sup>7</sup> Szkoły specjalne oraz placówki szkolno-wychowawcze zapewniają również swoim podopiecznym rehabilitację oraz naukę wykonywania różnych czynności życiowych.

### a. Istnieją dwa rodzaje szkół specjalnych dla osób upośledzonych intelektualnie:

- » *szkoły specjalne dla upośledzonych w stopniu lekkim;*
- » *szkoły specjalne dla upośledzonych w stopniu umiarkowanym, znacznym i głębokim tzw. szkoły życia.*

W **szkolach specjalnych** pierwszego typu większość uczniów są to osoby z pogranicza upośledzenia lub takie, których trudności w nauce wynikają z zaniedbań środowiskowych. Często są to wychowankowie domów dziecka, ośrodków szkolno wychowawczych, a także dzieci i młodzież pochodząca ze środowisk patologicznych.

Specyfika **szkół życia** polega na tym, że uczniowie przydzielani są do klas nie ze względu na wiek, ale na rodzaj i stopień upośledzenia. Klasy liczą od 3 do 9 uczniów. Zdarza się, że w czasie nauki rozwój dziecka zostaje zahamowany lub ulega regresowi. Wówczas uczeń zostaje przesunięty na niższy poziom nauczania. Wiele dzieci ze względu na niepełnosprawność nauczana jest indywidualnie w domach rodzinnych lub w szkole. Nauka w szkole życia może trwać nawet do 25 roku życia. Oprócz zespołów klasowych dla dzieci głęboko upośledzonych, tworzone są grupy rewalidacyjno-wychowawcze, w których szczególną uwagę zwraca się na rehabilitację i kompensację.

---

<sup>6</sup> J. Lausch-Żak. *Dzieci głębiej upośledzone umysłowo*. W: Red. I. Obuchowska. *Dziecko niepełnosprawne w rodzinie*. Warszawa 1991 s. 241.

<sup>7</sup> *Ustawa o systemie oświaty z dn. 9.09.1991r.* (Dz. U. z 1996 Nr 67, poz.329 – tekst ujednolicony). *Zarządzenie Nr 29 MEN z dn. 4 października 1993 roku w sprawie zasad organizowania opieki nad uczniami niepełnosprawnymi i ich kształcenia w ogólnodostępnych i integracyjnych publicznych przedszkolach, szkołach i placówkach oraz organizacji kształcenia specjalnego* (Dz. U. MEN Nr 9, poz. 36).

**b. Osoby niepełnosprawne ruchowo** (lecz sprawne intelektualnie) uczęszczają do szkół masowych, integracyjnych, ale również do szkół specjalnych. W grupie tej duży procent to osoby, które nie opuszczają swoich domów i nauczane są indywidualnie.

### **3. UREGULOWANIA PRAWNE DOTYCZĄCE NAUCZANIA RELIGII OSÓB NIEPEŁNOSPRAWNYCH**

**W dokumentach Kościoła Katolickiego** znajduje się kilka odniesień do problemu nauczania religii osób niepełnosprawnych. Na szczególną uwagę zasługują następujące dokumenty:

**a. Dyrektorium ogólne o katechizacji:** „(Jezus) staje się katechetą Królestwa Bożego wszystkich kategorii osób: wielkich i małych (...) zdrowych i chorych „Każda wspólnota chrześcijańska za osoby wyjątkowo umiłowane przez Pana uważa tych, którzy - szczególnie wśród najmniejszych - cierpią upośledzenie fizyczne, umysłowe i inne braki. Rozwinięta świadomość społeczna i eklezjalna oraz niewątpliwy postęp pedagogii specjalnej sprawiają, że rodzina i inne miejsca formacyjne mogą ofiarować im odpowiednią katechezę, do której mają oni prawo jako ochrzczeni (...). Każda osoba, jakkolwiek byłaby ograniczona, jest zdolna do wzrostu w świętości” (DCG 163,189).

**b. Podstawa programowa katechezy Kościoła Katolickiego w Polsce** wydana przez Konferencję Episkopatu Polski w roku 2001 przedstawia podstawowe cele, zadania, treści i metody katechezy osób szczególnej troski.

**W prawie polskim** znajduje się kilka dokumentów dotyczących nauczania niepełnosprawnych. Na szczególną uwagę zasługują dwa z nich:

**a. Ustawa o systemie oświaty z dn.9.09.1991r.** (Dz. U. z 1996 Nr 67, poz.329 – tekst ujednolicony): „Art.1. System oświaty zapewnia w szczególności: (...) par.5. *Możliwość pobierania nauki we wszystkich typach szkół przez dzieci i młodzież niepełnosprawną oraz niedostosowaną społecznie, zgodnie z indywidualnymi potrzebami rozwojowymi i edukacyjnymi oraz z predyspozycjami*”.

**b. Ustawa z dn. 18.08.1994 o ochronie zdrowia psychicznego** (Dz. U. Nr 111, poz.535): „Art.7. par.1. *Dla dzieci i młodzieży upośledzonych umysłowo bez względu na stopień upośledzenia organizuje się naukę i zajęcia rewalidacyjno-wychowawcze, w szczególności w przedszkolach, szkołach, placówkach opiekuńczo-wychowawczych, ośrodkach rehabilitacyjno-wychowawczych, w domach pomocy społecznej i zakładach opieki zdrowotnej, a także w domach rodzinnych*”.

**W dokumentach i przepisach prawa polskiego nie ma szczególnych odniesień do nauczania religii osób niepełnosprawnych. Odnoszą się do nich te przepisy, które dotyczą wszystkich uczniów, a w szczególności:**

a. *Konstytucja RP z 2.04.1997 r.;*

b. *Konkordat z 28.07.1993 r.;*

c. *Ustawa systemie oświaty z dn. 9.09.1991r.* (Dz. U. z 1996 Nr 67, poz.329 – tekst ujednolicony);

d. *Rozporządzenie MEN z 14.04.1992 r. w sprawie warunków i sposobu organizowania*

*nauki religii w publicznych przedszkolach i szkołach;*

*e. Rozporządzenie MEN z 30.06.1999 zmieniające rozporządzenie w sprawie warunków i sposobu organizowania nauki religii w publicznych przedszkolach i szkołach.*

Według wyżej wymienionych przepisów szkoła ma zorganizować lekcji religii danego wyznania, jeśli w szkole jest przynajmniej 7 uczniów tego wyznania. W przypadku, gdy liczba uczniów jest mniejsza, istnieje możliwość zorganizowania lekcji religii w grupach międzyszkolnych lub pozaszkolnych punktach katechetycznych, przy czym liczba uczniów w punkcie katechetycznym nie może być mniejsza niż 3.

Nauka religii we wszystkich typach szkół odbywa się w wymiarze dwóch godzin tygodniowo. Decyzję o zmniejszeniu wymiaru godzin podejmuje dyrektor za zgodą właściwego biskupa diecezjalnego.

#### **4. PROBLEMY NIEROZWIĄZANE W NAUCZANIU RELIGII OSÓB NIEPEŁNOSPRAWNYCH**

Problemem, z którym autorka tej pracy spotkała się już niejednokrotnie, jest **nauczanie religii osób pozostających w domach rodzinnych** ze względu na rodzaj i stopień niepełnosprawności.

W świetle przedstawionych powyżej ustaw każda osoba niepełnosprawna ma prawo do oświaty, ma też prawo do tego, by udzielano jej lekcji religii, jeśli wyrazi takie życzenie. O ile prawo do oświaty jest respektowane poprzez nauczanie indywidualne (szkoła właściwa dla miejsca zamieszkania organizuje nauczanie indywidualne dla takiego ucznia), to prawo do pobierania nauki religii nigdzie nie jest stosowane. Zgodnie z *Rozporządzeniem MEN z 30.06.1999* najmniejsza grupa objęta nauką religii może liczyć 3 osoby. Co zatem zrobić z osobami, które ze względu na upośledzenie nie są w stanie opuścić swoich domów i z takimi, które ze względu na niepełnosprawność nie mogą być nauczane w grupie, lecz indywidualnie? Problem ten jest szczególnie widoczny w małych miejscowościach. Bywa też tak, że osoba niepełnosprawna dopiero w wieku dorosłym osiąga taki poziom rozwoju, który umożliwiłaby przygotowanie do sakramentów, ale wtedy nauczanie już jej nie „przysługuje”.<sup>8</sup>

Innym problemem jest **zmniejszanie wymiaru godzin nauczania religii przez dyrektorów szkół**, dotyczy to zwłaszcza grup rewalidacyjno-wychowawczych.

Kolejną nierozstrzygniętą kwestią jest organizowanie **uroczystości I Komunii świętej i bierzmowania**. Szkoły specjalne skupiają zwykle dzieci z kilku lub kilkunastu parafii. Proboszczowie parafii, na terenie których znajdują się szkoły specjalne, często nie zgadzają się na organizację tych uroczystości. Biorąc pod uwagę specyficzną sytuację osób niepełnosprawnych, szczególnie upośledzonych umysłowo wskazane byłoby nie odsyłanie ich do swoich parafii, gdzie często czują się bardzo obco wśród dzieci, których nie znają. Osoba upośledzona umysłowo jest niezwykle wrażliwa na zmianę środowiska, bardzo długo przyzwyczajają się do nowych ludzi i otoczenia. Wiążą się z tym ogromne i niepotrzebne stresy.

---

<sup>8</sup> Autorka w swojej pracy zawodowej spotykała się z osobami w wieku 18 do 25 lat, które przygotowywała do sakramentów. We wcześniejszym okresie życia takie przygotowanie nie byłoby możliwe ze względu na rozwój i stan zdrowia.

Byłoby lepiej, gdyby klasa szkolna razem przystępowała do sakramentów pod opieką znanego sobie katechety.

Mimo wielu pozytywnych zmian na rzecz osób niepełnosprawnych zarówno w Kościele jak i w naszym kraju, wiele problemów pozostaje jeszcze nie rozwiązanych. Przedstawione w wielkim skrócie problemy dotyczące nauczania religii osób niepełnosprawnych nie są jedynymi w tej dziedzinie, jednak ograniczone rozmiary pracy nie pozwalają na ich dłuższą i bardziej dogłębną analizę. Osoby niepełnosprawne wciąż czują się odsunięte na margines życia społecznego, a także kościelnego. Warto byłoby pójść śladem *Dyrektorium ogólnego o katechizacji* i zauważyć, że również osoba niepełnosprawna ma prawo oczekiwać pomocy w osiągnięciu świętości.

## **BIBLIOGRAFIA**

1. Lipkowski O. *Pedagogika specjalna*. Warszawa 1981.
2. Kirejczyk K. *Upośledzenie umysłowe. Pedagogika*. Warszawa 1981.
3. Sękowska Z. *Pedagogika specjalna*. Warszawa 1982.
4. Bogdanowicz M. *Psychologia kliniczna dziecka w wieku przedszkolnym*. Warszawa 1985.
5. Lausch-Żak J. *Dzieci głębiej upośledzone umysłowo*. W: Red. I. Obuchowska. *Dziecko niepełnosprawne w rodzinie*. Warszawa 1991.

## **DOKUMENTY**

1. Kongregacja do spraw duchowieństwa. *Dyrektorium ogólne o katechizacji*. Poznań 1998.
2. Konferencja Episkopatu Polski. *Podstawa programowa katechezy Kościoła Katolickiego w Polsce*. Kraków 2001.
3. *Konstytucja RP z 2.04.1997 r.*
4. *Konkordat z 28.07.1993 r.*
5. *Uchwała Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej z dn.1.08.1997 r. Karta Praw Osób Niepełnosprawnych*. MP 1997. Nr 50, poz. 475.
6. *Ustawa o systemie oświaty z dn.9.09.1991r.* (Dz. U. z 1996 Nr 67, poz.329 – tekst ujednolicony).
7. *Ustawa z dn. 18.08.1994 o ochronie zdrowia psychicznego* (Dz. U. Nr 111, poz.535).
8. *Rozporządzenie MEN z 14.04.1992 r. w sprawie warunków i sposobu organizowania nauki religii w publicznych przedszkolach i szkołach*.
9. *Rozporządzenie MEN z 30.06.1999 zmieniające rozporządzenie w sprawie warunków i sposobu organizowania nauki religii w publicznych przedszkolach i szkołach*.
10. *Zarządzenie Nr 29 MEN z dn. 4 października 1993 roku w sprawie zasad organizowania opieki nad uczniami niepełnosprawnymi i ich kształcenia w ogólnodostępnych i integracyjnych publicznych przedszkolach, szkołach i placówkach oraz organizacji kształcenia specjalnego* (Dz. U. MEN Nr 9, poz. 36).

**Opracowała:** mgr Anna Konkol  
Pedagog specjalny